

DISSERTATIO THEOLOGICA,
SISTENS
CONSPECTUM SCIENTIÆ
PASTORALIS,
IN USUM SEMINARIJ THEOLOGICI.

CUJUS PARTEM SEPTIMAM,
APPROBANTE MAX. VENER. FAC. THEOL. ABOËNSI,

MODERANTE

JACOBO BONSDORFF,
S. S. Theol. Profess. & Licent.

publico examini subjicit

BENEDICTUS JACOB. IGNATIUS,
Stipendiar. Reg. Aboënsis.

In Atrio Cancellariæ d. XVIII Nov. MDCCCIX.
h. a. m. f.

Aboë, Typis Frenckellianis.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1207 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
U.S.A.
TEL. 773-936-5000
FAX 773-936-5000
WWW.CHICAGO.EDU
LIBRARY

6

minum usu & affectuum indole, non autem ex artificio quodam rhetorico ortum suum ducere; 2) Non esse nimis accumulandas, quia ut affectus per naturam suam sunt concitatiores ac breviores, ita figuræ hanc eorum exprimere amant naturam; 3) Aptas demum pro temporis ratione & auditorum usu ac captu esse debere.

Vulgatissimis Figuris adnumeratur 1) *Interrogatio*, sive simpliciter fiat, sive ad auditores dirigatur. Sic e. c. de morte Expiatoris cruenta verba facturus Orator hunc in modum exprimat stuporem: Quis tantam plebis Judaicæ dementiam concipere, quis fallacem ingratisimorum hominum memoriam, beneficiorum Christi oblivionem, animi sævientis crudelitatem, verbo quidem complecti, ne dicam explicare valebit? Quis stupendam hanc rerum omnium perturbationem æquo feret animo? — — 2) *Repetitio* — quemadmodum illud Ciceronis in Catilin. *hic tamen vivit; vivit* — et Horatii: *quo, quo scelesti ruitis* —; Exempla in concionibus passim obvia. 3) *Concessio* aut *occupatio*, qua aliquid auditoribus conceditur — aut objectiones eorum anticipantur. 4) Fortis quædam *Affirmatio* aut *Negatio*, Scripturæ inprimis verbis e. c. *Certe nostra tulit peccata. A nullo alio speranda salus, nec est nomen sub coelo, per quod salvæ evadamus, nisi* —; 5) *Suspensio* & *dubitatio*,

N

in

in rebus, quæ admirationem & stuporem, si-
 ve attentionem auditorum excitant. 6) *Apo-
 strophe*, quando oratio aut ad Summum Deum
 sublimi quadam exsati & supplicante animo,
 aut ad auditores cum quadam modestia si-
 ve etiam animi impetu, aut quoque ad Orato-
 rem ipsum, monologio sæpius ulitato, dirigi-
 tur. 7) *Prosopopoeia*, qua inanimatæ res
 tamquam animatæ, loquentes, vel audientes
 fiuntur, e. c. *Coeli celebrant gloriam Dei*
 — *Dies diei inclamat* — Pl. 19; Non modo
 Hebraeis vatibus & prophetis maximo usu
 floruit, sed in omnibus quoque gentibus
 eleganter fingitur natura corporea sensibus
 humanis e. s. p. induta. 8) *Ironia* nonni-
 rius in Elenctico genere adhibebitur, ad
 vitia hominum reprehendenda; Sunt enim
 nonnulli adeo insolentes, stupidi vel etiam
 callidi ad simulandam virtutem, ut nonnisi
 aculeo quodam sententiarum & verborum
 ad sanitatem, saltem attentionem, reduci pos-
 sint. Elegans ejus usus est, quando cum A-
 postrophe conjungitur; v. c. cum impiis re-
 fractariis quasi venia conceditur, ut gratiæ resi-
 stant, contumeliose cogitent, per vitam gras-
 sentur — — infinitam scil. mercedem pœ-
 narum contracturi; — conf. BASTH. p. 126.
 9) *Aposiopesis*, qua orationis filum præ ad-
 miratione aut metu incutiendo abrumpitur.
 Exempla videtis ap. BASTH. p. 128 sequ.
 10) *Exclamatio* — si-ve ob lætitiā si-ve tri-
 sti-

nitiam magnam, immo quoque ex pavore aut admiratione v. c. Rom. 11: 33. ὡς βα-
 ρος τὰ πλεονεξία — In rebus & affectibus mi-
 noris gradus minime locum inveniet, uti nec
 in initio orationis. 11) *Antitbesis*, sive re-
 pugnantia quædam verborum apparens, ori-
 tur ex affectuum nonnullorum pugna inter
 se, & objectorum varietate; e. c. Amor sui s.
 felicitatis studium habet secum conjunctum
 continuum peccati odium — immo odio se
 ipsum quasi habebit peccator. 12) *Omissio*
 verborum ex sensu velut supplendorum i. e.
Ellipsis, ob vehementiam affectus, abruptum &
 concilium amat stilum. Hinc *Asyndeton* s.
 omisio particulæ conjunctionis sæpius obve-
 nit. Reliquæ figuræ e. c. *Transpositio* ver-
 borum (*hypallage*), *Exaggeratio* particula-
 rum, rel. hic ibi adhibitæ, a Rhetoribus
 præscribuntur. *Anantapodota* autem, & *hy-
 perbata* minime in concionibus commendari
 possunt.

§. 8. In exprimendo affectu interdum
Emphases verborum, quæ sunt auctaria signi-
 ficationis utilitatæ, cum fructu adhibentur.
 Bene autem monuit ERNESTI *Instit. Interpr.*
N. T. emphases non esse sententiarum, sed
 verborum. Illustre exemplum hujus Empha-
 seos est in Mosaico illo: *Fiat lux* — & Cic.
 memento te *Virum* esse. Sic Christus sæ-
 pius *filius hominis* sublimiori celebratur sensu,
 ipseque testimonium perhibuit de *veritate*, scil.

Divina. Frequenti vero abusu multi tropicas, sublimes et graves sententias, imprimis cum sublimiores res enarrantur, mox ad emphasium classem retulerunt, unde tot emphases, quot verborum & rerum pondera, e. c. in WILLII *promptuario emphasum Biblicarum*. Sed emphatica dicitur dictio propter sublimitatem rei & delectum verborum, non autem propter auctas singulorum verborum significationes, De illis conf. Cap. de *Electutione*.

CAP. XI.

3) De Genere delectandi & consolandi
s. paracletico.

§. 1. Id demum Rhetores antiqui in orationibus quibuslibet quærendum quoque esse docuerunt, quod delectare auditores possit. Non satis quippe est, vera, solida & pathetica esse argumenta; dulcia quoque sunt; Quod consilium si asperneris, temere ponens verbi Divini vim & argumentorum s. motivorum pondus per se, aut nulla habita ratione externorum morum, ad animum flectendum valere, graviter utique a scopo aberrabis. Etenim quid valet pathos Oratoris, nisi quædam urbanitas & decentia morum, ornatus verborum ac delectandi studium

dium accedat? Quis esset usus sacrarum concionum, nisi exhilaratos, solatio erectos gaudioque perfusos se sentiant auditores? Immo ipsa motiva, quæ ex felicitate desumuntur ad mores hominum formandos, valebunt quoque ad internam mentis delectationem percipiendam; Propterea quoque boni Oratores semper in usu & applicatione ea potissimum tangere solent, quæ solamen, gaudium ac felicitatis sensum instillare possunt. Quemadmodum enim ultima Religionis, vitæ atque perfectionis humanæ meta, quam attingere in hac jamjam vita debent mortales, est sensus felicitatis & tranquillitatis jucundissimus, ita quoque hanc metam semper spectare debet Orator, ut auditores suos ad felicissimum vitæ suæ usum, nec tantum unius aut alterius horulæ, sed constantem delectationem, perducatur. Atque id est vere delectare, id longe sublimius est præconum sacrarum quam profanorum s. civilium manus, quod sancte administrabunt. Sed nec aliud, externum & in orationibus satis familiare, delectandi studium, quo aures auditorum afficiuntur, atque attentio ac benevolentia eorum captatur, negligi debet. Quomodo enim ad animum totum exhilarandum conducere potest, qui externos sensus offendit, lædit, juxta habet? Quomodo is alios consolabitur, qui ipse morosus, durus, sterilis fuerit? Ubi prompta auditorum bene-

volentia non recipit ea, quæ dicuntur, frustra fere universa erit persuadendi vis. Imitatur vero oratio communem vivendi rationem, quæ non modo internum animi integerrimi spectat habitum, sed quoque cultum externum. Studium igitur delectandi duplex merito commendatur, internum & externum, arctissimo utrumque inter se connexum vinculo.

§. 2. Internam delectandi materiem auditoribus suis, non tam ornatu adlocutio & Epidictico dicendi genere conciliabit Orator, quam potius solida demonstratione religionis salutiferæ, cui quoque probitas Oratoris sincerissima accedat necesse est, ut antea passim evicimus; Quum enim in causis forensibus constanter ab Oratore postulaverint antiqui, ut moribus sit spectatus, prudens, probus & benevolus, multo potiori jure ab Oratoribus sacris postulatur, ut integerrimam egerint agantque vitam sensuque religionis non fucato animati sint. Qui sensus, quum animum ipsum occupaverit, non potest non quoque amabilem velut induere habitum externum, in orationibus coram populo habendis conspicuum, adeo ut delectationem, attentionem, immo etiam affectuum quandam emotionem pariat; Sunt quippe mores & affectus adeo invicem concatenati, ut mutua vi agant; quam ob rem etiam Rhetores utrumque hunc animi statum (*ἡδὴ κ. παρὰ*) ad per-

iva.

svadendum referunt. Externa ergo requiritur castitas, decencia, urbanitas, benevolentia, prudentia, cæter. in quibus omnibus moribus quantum sit efficaciam, ad attentionem non minus acuendam auditorum, quam hilaritatem & gaudium ipsis quasi instillandum, nemo ignorare potest. *Primum* ponunt Rhetores *prudentiam*, i. e. facultatem perite judicandi & demonstrandi — "Quem sine prævia meditatione dicere apparet, is parum sollicitam rei de qua agitur, curam, aut contentum quendam auditorum prodit" conf. PORTHAN Disf. de *Moribus Oratoris*. Negligentia igitur omnis non modo in vita Oratoris sed quoque in oratione vitanda est. *Secundum* in moribus est *Probitas*, ut bene PORTHAN in all. Disf. "Sinceritas, justitia, liberalitas, magnanimitas, animi continentia, gravitas, constantia, ex factis & oratione effulgentes omnium oratori animos conciliant, atque veneratione, amore fideque in eum accendunt — Dissidimus semper improbis, suspecta nobis sunt & invisa quæcunque ab iis proficiscuntur." Hinc quoque patet *severitatem* in castigandis vitiis, a nostris Oratoribus requiri. *Tertium* adferunt eharacterem, *benevolentiam*, qua quis auditorum suorum felicitati ac delectationi prospicere, sine partium studio, sine odio & invidia, aut aliis quibuscunque concitatæ mentis affectibus, illudet. Auditores non possunt non eum be-
ni-

signe exaudire, qui amoris & reverentiae sensu plenus monita sua ipsis proponit. Huc quoque merito addimus *modestiam* s. verecundiam, licet ad probitatem referri haud incommode posset. Nihil enim insolentia & ostentatione vana pestilentius apud Oratorem, nec mirum est, multis auditoribus tedium creari, quum stultam propriae laudis videant cernantque captationem. Esse, quam videri melius. *Urbanitatem* tandem & *castitatem* in verbis moribusque externis jure postulamus, quandoquidem homines in societate degentes, speciem quoque externam respiciunt. Subtilis esse potest Orator, pius ac modestus, sed sine decentia ineptus, fastidiumque non nemini movens atque offensionem. Cave tamen credas, eandem exactitudinem circa decorum observari omnibus in locis debere. Generalia sunt praecepta omnibus communia, specialia vero cuique loco adaptanda. Quomodo decentia morum in gestibus se prodatur, in loco de *Actione* Oratoria probabitur.

§. 3. Ad delectandum pertinent non solum mores oratoris, verum etiam orationis *ornatus* universus. Patheticum ornatum, ex Affectibus & Figuris derivandum antea descripsimus, jam vero specialius de habitu orationis ornatori agamus. Non placet tabula bene delineata, nisi color nativus accedat; sic quoque oratio, quamquam optime praemeditata & argumentis motivisque fortis.

risimis instructa, raro animum afficit omnium, nisi jucundior inducatur forma, ex imaginibus, tropis, cæc. conformanda. In antecessum vero monebimus, verum omnem ornatum ex *naturali* Oratoris ingenio ac phantasia produci; & licet artem respicere minime debeat, artis tamen est, celare artem. Nativus animi habitus satis quemque docere poterit, qualia admittat ornamenta in oratione, perinde ac cæteris dicendi generibus. Sit porro ornatus *modicus*, ne flores tantum venditemus & condimenta, parum curantes quid solidi sit in ipsis argumentis; *virilis* & cum *simplicitate* conjunctus, ne nugas agere aut ludere cum pueris scenicisque videamur, quo studio nihil ineptius cogitari potest; *varius*, ne semper iisdem utamur verborum coloribus; & denique *aptus* ad ipsam rem adumbrandam. (Conf. præcepta BASTHOLM lib. cit. cap. 25. Dist. INGMAN de *simplicitate, insigni ornatus virtute*). Peccant propterea qui veneres oratorias, allegorias, dictiones poëticas & vanas allusiones ostentandi causa affectant. Natura vero ipsa consulenda est & dignitas materiæ, quam proponere volumus; Si enim in festiviore religionis nostræ eventibus celebrandis abstinemus ab imaginibus, easdem vero in patheticis concionibus præter verisimilitudinem & contra affectuum naturam adhibemus; si dogmaticis in argumentis
phan-

phantasiæ lufibus indulgemus, moralia autem præcepta nude, sine exemplis atque coloribus listimus, quomodo delectare valebimus?

§. 4. *Fontem* ornatus duplicem potissimum esse, naturam scilicet universam rerum corporearum, & sensum hominis moralem s. æstheticum, non multa eget probatione. *Sensibilis natura* universi sensibus nostris patet omnibus & infinitum fere præbet apparatus similitudinum, pulcri, & varietatis. Scilicet qua late extenditur hic mundus adspectabilis, summa sua objectorum diversitate, magnitudine, partium proportionem, harmonia, ordine & œconomia admirabili distinctus, tam late quoque regnat idea pulcri. Et quanquam sint hominum iudicia de pulcro admodum varia fluxaque, in eo tamen omnes consentiunt, bellam naturam imprimis imitandam esse, pulcrumque proprie dici, quod *visus* sensum afficit, propter colorem, formamque venustiores aut motum proportionatum, sed translate quoque hanc pulcritudinis ideam rebus aliis jucundis vindicari, quatenus nos delectant & placent. Ubi ergo res nobis obveniunt, certa quadam sub forma, proportionem & harmonia, siue simplici siue composita, perfectæ, suaves, ornate, ornatus quoque exemplo eadem in rebus abstractis s. moralibus describendis producuntur. Porro *natura* nostra *moralis*, s. mens ipsa, quæ tot habet perfectiones atque de

re.

rerum indole, nexu & harmonia, judicare valet, fontem quoque aperit uberrimum ornatus. Etenim videmus intellectualibus & moralibus quibuscunque rebus, sententiis ac verbis inesse ea, quæ non modo vera sunt & perfecta, verum etiam sublimia, utilia & ad felicitatem accommodata. Hinc decori & pulcri sensus communi hominum experientia formatus; hinc morales omnes affectiones & virtutes totidem pulcritudines esse judicamus, atque Infinitum spirituum omnium Patrem longe summis perfectionibus ornatum admiramur. Dubio igitur caret, immensum religionis campum, cæteras ut prætermittamus scientias, optimam pulcri ideam subministrare, oratoribus sacris vivida, non tam phantasia, quam abstractione eruendam. Ad sensuales ergo & externas res quod attinet, earundem amplitudinem, magnitudinem, nexum, ordinem, harmoniam & fines, cæt. juvabit observare, ex quibus omnibus, sive sigillatim, sive junctim consideratis, pulcri enascitur idea, orationibus sacris ornandis accommodatissima. Conf. BASTHOLM cap. 26. Quis sine delectatione illucescentis Solis non refert imaginem ad sospitatoris, Christi, depingendam gloriam; quis immensi maris aspectum ad immortalia nostra post hanc vitam fata adumbranda sine pulcri sensu non transfert? e. s. p. Quomodo vero morales perfectiones ornatus causa, aut ex simili,
aut

aut nexu suo, aut exemplis hominum, in concionibus adstruantur, satis patet. Hinc proverbio teritur: *exempla illustant* — Pulcræ enim virtutis ideam nemo melius sistere potest ac exornare, quam si probatissimorum hominum attulerit exempla, quibus res abstracta & intellectualis ad subjectam redit & sensus quasi subit nostros. Summum autem exemplar consummatæ sanctitatis quoddam aliud, quam Christi, infinitum illud & quovis ornamento superius? Cæterum sublimia quævis, magnifica, insolita & salutaria in ordine rerum sensibilibus non minus, quam moralium, quis non tum admiratur, tum delectationi sibi vertit? Adspice sublimem ambitum cœli ac sidera; considera magnifica & beneficentissima opera Jesu, ordinem naturæ longe superantia; an non utraque in se habent summæ delectationis materiem?

§. 5. Quemadmodum ad sensum pulcri excitandum in universum conferunt omnes Æstheticæ Artes, quarum summa laus est, ut naturam ipsam exprimant, depingant & imitentur, ita ad ornatum oratorium pertinent vividæ *descriptiones*, *imagines* & *tropi*. *Descriptiones* & quasi picturæ non possunt carere fictione quadam; quo melius enim phantasie ope res abstractas s. morales, ut quoque absentes quasvis tanquam præsentes & sensibus velut obvias sistere possumus,

eo

eo plus delectant. Valet hoc de plerisque characteribus hominum diversissimis, virtutibus & vitiis adumbrandis. Non enim ex scholastica subtilitate, sed e vita communi sumere debet Orator materiem describendi, adeo ut per omnes suas partes persequatur objectum, aut per exempla hominum notissima rem illustret. Sic v. c. in vituperanda avaritia, avarum representet hominem, fluito desiderio corradendi opes inflammatum, turpissima ne quidem vitantem media, assiduum quidem & strenuum, sed fluxæ tantum rei fruendæ causa, immo nec opibus suis utentem, sed necessaria quævis sibi & aliis denegantem, semper novis inhiantem e. f. p. Cui descriptioni non desunt exempla in quotidiana experientia & historia, v. c. Judæ proditoris, Simonis magi, cæt. Quid valeat phantasia & idearum associatio, in graphicis ejusmodi picturis, ad delectandum auditorum animum, incredibile est. Habent quippe ante oculos velut depictam tabulam vitæ, cujus probabilitatem non possunt denegare. Descriptio autem ejusmodi aut *vera* est, quamquam tacita & occulta, aut per fabulam *ficta* e. c. in parabolis Christi de Samaritano, Divite & Lazaro, cæt. Veras descriptiones videtis Math. 23. Utrumque genus in concionibus locum inveniet, ea tantum cum cautione, ne sub veris aut ex familiari vita desumptis rerum, morum & actionum descriptio-

ptionibus, personas ipsas cum invidia aut adulatione indigitemus, multo minus nominemus. Porro ut concisa sit & partibus suis absoluta, varia, temperata quævis pictura, vix verbis monebimus.

Imagines & Similitudines petuntur ex rerum sensibilibus natura, vario quidem usu, & optimo cum successu. Res invicem comparare, morales cum physicis, abstractas cum sensualibus conferre, jucundum judicant homines, unde quoque quotidianus sermo refertus est hujusmodi comparationibus. Heros cum leone, impetuosus cum mare procelloso, modestus cum humili flore, illustris cum alta pino, beneficus cum Sole e. s. p. comparantur. Quæ comparatio ubi fuerit per varias suas partes exposita & continua, sine addita applicatione, *Allegoria* vocatur, qualis est illa Horatii Lib. 1. de republica: *o navis referent* — — & elegantissimæ Servatoris de religione & Ecclesia sua allegoriæ, quarum usus non modo ad delectandum, sed etiam permovendum erat accommodatus. Quid de hisce præcipiendum sit, docent Rhetores. Rarius quidem in concionibus popularibus jam adhiberi hæc solent ornamenta; Frequentius autem *simplices imagines* in usu sunt, quia adjectam habent applicationem, v. c. exemplum a BASTHOLM citatum: quemadmodum aberrans a luce & in tenebris palpans, continuus expositus est

pe-

periculis & lapsibus, ita quoque peccator a veritate aberrans, vitiisque innumeris se tradens, infelicissimus evadit. Omnis vero similitudo debet esse *accurata, perspicua, elegans, insolita* novaque, & *varia*, nec a re turpi, obscœna & ridicula derivata, ne tœdium excitet auditoribus. Exquisitior imago si alicubi adhibeatur, pluribus verbis explicabitur, prout orationis svadeat consilium.

Troporum porro eximius usus ex antea allatis dignoscitur principiis. Vulgatissimus enim fuit mos omnium populorum, transferendi proprias & sensuales notiones verborum, utpote primas, ad alias bene multas res significandas. Cujus moris causam & in penuria lingvarum primitiva, & mentis facultate res inter se comparandi, distinguendi aut conjungendi, & ex liberiori hominum usu quærere oportet. Vulgatissime placuit similitudinis inveniendæ studium, unde *Metaphora*, troporum elegantissimus modus, verbis adjungens quandam figuratam ideam, propter similitudinem. Sic de heroë: *furens ruit leo in hostes*, metaphora est in verbo *leonis* (Comparatio esset, si diceretur: *beros ruit, veluti leo*). Homo *vulpes* i. e. astutissimus. Aliæ metaphoræ sunt *indefinitæ* & a cujuslibet fingendi libertate pendent, conf. exempla all. Aliæ *definitæ* ex usu lingvæ vulgari e. c. *vulpinus, ardere, inflammari* & innumera vocabula, ex physico

fico sensu ad alium s. abstractum s. moralem translata; in quibus nonnullis residua quædam manlit comparatio, tacite se sensibus ingerens, in aliis autem perit; quis enim in translatis verbis: *generare, alere, oriri*, pro *excitare* cæt. potius, similitudinem semper anxie quærit? Ornatum tamen orationi addunt. Quod ut fiat, petantur metaphoræ

- 1) a rebus *vulgaribus, cognitis & similibus*, exclusis audacioribus Poëtarum *hyperbolicis*, quæ orationem popularem minime ornant (nisi in pathetico stilo); e. c. *montes cani, florentia lurrina flammis, florentes ære catervæ, equitare per undas, lucida tela diei* cæt. (conf. JANI *Ars Poët.* p. 396 —) sunt poëtica, haud imitanda.
- 2) ab *bonestis* rebus, ne phantasia lædatur; v. c. in *Metaph. suis, coeni, stercoris*, de voluptuosis, sordidis hominibus. Læsa honestate verborum læditur auditorum attentio & benevolentia.
- 3) Ne nimis cumulentur, caveamus, nec jungamus dissimilia subiecta & attributa — quod idem est, ac flores floribus ornare, (conf. JANI præceptum, licet aliquanto severius, p. 399. cit. Lib.) Ubi compositio teneatur, sit facta ex simili e. c. vox conscientiae intonat; male autem pro *intonat*, diceretur, *fulgurat, emicat.* — — Poëtæ & concionatores sæpius vulnera Christi *micantia* sistunt; quo jure, alii videant.
- 4) Nulla metaphora ex paganismo s. fabulis

ve.

Veterum petatur. Deum appellare Jovem, & Fatum pro Divina providentia ponere, indecorum est. *Alius* est *Tropus*, quo immutatur vocabulum a propria sua significatione in alienam, per conjunctionem externam sive causæ, sive effectus, subjecti & prædicati; i. e. *Metonymia*. Sic *pinus* pro *navi*, *arundo* pro *sagitta* aut *fistula*, *ebur* pro *statua eburnea*, *aurum* pro *pecunia* cæt. ponitur ex metonymia causæ pro effectû. Effectus autem pro causa in his sistitur vocabulis: *mortis* pro *morbo*, *ruinæ* pro *turbine*, e. s. p. Metonymia subjecti pro prædicato, e. c. *mesfis* pro *æstate* & vice versa, *paupertas* pro *pauperibus*, *fascēs* pro *regia dignitate*; *contiens* pro *contento*, e. c. *poculum* pro *vino*, & quæ sunt reliquæ, ex usu familiari facile dijudicanda. *Tertia* Classis Troporum *Synecdoche* vocatur, qua verba permutantur propter conjunctionem internam; Totum pro parte — & pars pro toto sæpius ponitur. e. c. *fons* pro *aqua*, *homo* pro *corpore*, *caput* pro *corpore* s. *homine*, *arbor* pro *ramis* e. s. p. Genus pro specie & vice versa v. c. *quercus* pro *arbore*, *rosa* pro *herbis*, *homo* pro *hominibus*. — *Quartam* classem faciunt Rhetores *Ironiam* ob disjunctionem. Sed de hac vide ad Cap. X §. 8. Addunt his enumeratis troporum generibus adhuc alia, utpote *Antonomasiam*, qua pro nominibus propriis ponitur alia dictio Synonymica, e. c.

Servator mundi pro Christo, proditor pro Juda, legislator Judaicus pro Moſe e. ſ. p. Periphaſin, qua aliis plenioribus verbis eadem ſignificatur res — *Catachreſin*, abuſum ſive audaciorem translationem verborum — *Litoten & Hyperbolen*, qua ſupra modum ſentus augetur ſive minuitur. Quis autem non videt hæc omnia genera commode ad priora referri poſſe? Hyperbole nihil aliud eſt quam audacior metaphora ſ. ſimilitudo. Catachreſis abuſus quidam metonymiæ minime commendandus. Cætera pertinent ad Metonymiam, quando pro ſubjecto ponitur prædicatum aut aliud adiunctum. Periphræſes vero rerum & Synonymiæ inprimis ornatum conciliant orationi; immo in turpibus & odiſis rebus deſcribendis honeſta circumſcriptio maxime neceſſaria eſt, ne caſtæ offendantur aures. Exempla dedit BASTHOLM.

CAP. XII.

De Elocutione, ſ. ſtilo Concionum S.

§. 1. Haſtenus de ipſa materie & tractatione argumentorum præcepimus; jam vero de forma verborum ſ. ſtilo & ſermonis uſu, ad orationis ſcopum accommodando, diſcretur. Atque nemo niſi barbarus de elocutionis neceſ-

ces-

tesitate summa dubitabit, nec ejus dignitatem in luxurioso, florido, curioso (affectato) aut frigido verborum genere ponet; vera enim eloquentiæ laus, optimis dudum oratoribus stabilita, puerilibus non debetur lusibus ingenii, aures titillandi gratia exquisitis, sed maturitati sermonis, rerum gravitati apprime respondentem. Inesle vero debet stilo triplex virtus, prout Rhetores bene monuerunt: *Elegantia, Ornatus & Aptitudo.*

§. 2. Ad *Elegantiam* elocutionis referunt *puritatem, perspicuitatem & urbanitatem.* *Puritas* exigenda est ad Grammatices præcepta, elegantiori usu confirmata. Peccant ergo Concionatores, qui *vel* lingvæ suæ, nominatim Svecanæ, inferunt barbarismos i. e. peregrina vocabula e. c. Gallica: *esprit, genie, talents, moderation, ideal, existence, scen, sympathie, moralite, positif, cultur* cæt. quamquam etiam in vulgari sermone hæc nonnunquam adhiberi sinant recentiores, (quod idem valet de hebraicis & græcis vocabulis, ex originali textu dudum inepte receptis) *vel* ex aliis lingvæ genio vernaculam temere fingunt dictionem, vel archaïsmos & solæcismos in vulgari jam sermone inusitados de novo inducunt e. c. *remôdig, &c.* Puritati tamen sermonis non obstant verba quædam aliis dudum suspecta sed idiomate nostro comprobata v. c. *van-skelig, bevekelsegrunder, aflågsna, fôrnår-*

O 2

ma,

ana, förstora, cæt. modo non in orationibus rudiori plebi habendis adferantur.

Perspicuitas, popularis scilicet & ad sensum hominum communem relata simplicitas dicendi, eruditum omnem abstractumque respuit apparatus. Etenim licet evidentia esse possit in philosophicis quibusdam terminis, longo usu stabilitis ac explicatis, non eadem tamen vulgaribus hominibus patere potest. Igitur termini technici, non solum a philosophis usurpati, sed etiam in Theologico syllema adoptati, tugiendi sunt, saltem non sine iusto delectu adhibendi. Tales sunt ex philosophico genere: *sedeliga förnuftet, moralisk natur, grundbegrepp, pliktenligbet, positiva straff, själfständighet, moraliska anlag, färdigbeter*, quorum loco aliæ simplices commodè proferri possunt: *förnuft, andelig natur, väsende*, cæt. In Theologico autem genere Biblicæ & systematicæ locutiones abstrusiores sunt: *nya födelse, födas af Gud, förnyelse, gamla menniskan, ikläda sig den nya menniskan, inympas i Christo, vara begrafne med Christo, kött och blod, vara i Christo, de yttersta tider*, atque Theologis usurpatæ: *rättfärdiggörelse, görande och lidande lydnad, tillfyllestgörelse, personlig förening, den gamla Adam*, cæt. Male autem taxantur a recentioribus nonnullæ Biblicæ formulæ satis perspicuæ: *försoning, nådens ordning, utvalde, Guds barn*

Varn, råttfårdigbet, Guds nåd, cæt. in quibus, ut quoque antea allatis, sicubi aliquando, prout æquitas jubet, adhibeantur, Oratoris Sacri officium est, Scripturæ figuratas dictiones propriis suis explicare verbis. Aliter enim inepte auditores suos a lectione Scripturæ Sacræ, quæ omnium ratiociniorum ultima basis merito reputanda est, avocaret. Siene rudior plebs ad intelligentiam Scripturæ Sacræ & adolescentem quandam religionis ætatem (τελειοτητα) non erit perducenda? An delicatulis nostrorum temporum, novos cuilibet doctrinæ adfluere gestientium pannos, obsecundandum est placitis? Caveamus nobis, fatemur & urgemus, ne proprias & translatas locutiones invicem confundamus, nec his quasi mysteriorum plenis semper inhæreamus, quum propria nobis præsto sint vocabula, captui vulgi faciliora; sed gravem verbi Divini stilum, in ipsis tropis conspicuum, nemo non agnoscat ingenuus Orator, atque imitetur; dummodo perspicuus sit & cum nostro cogitandi modo consentaneus. Quanta vero sit seges dictionum mysticarum, a concionatoribus nonnullis proprio ingenii lusu formatarum, non attinet hic commemorare. Ascetica Herahutianorum scripta inprimis his abundant floribus male coloratis. Perspicuitati quoque adversantur flosculi Poëtici, in suo quidem genere elegantes, plebi autem obscuri, e. c.

Idrof-

Idrotter, bragder, bekransa, dagens Kønning, nattens Drottning, Gudomligheten, Allmagten, ödets lag, visbets Guden, cæt. Immo antitheses, acutæ sententiæ & ænigmata, nimisque longæ *parentheses* utpote ad obscuritatem orationis tendentes, fugiantur necesse est.

Urbanitas filii, & decentia æquo etiam jure Oratori Sacro observanda venit. Nam uti homines ipsi plebei, quum honestiorum in circulo versantur, multas evitant indecoras abjectasque voces, quibus offensionem esse possunt, ita tanto magis Oratores sibi cavebunt, ne incommatas, turpes humilesque afferant & e vitæ quotidianæ usu mutuentur locutiones, quanto certius sit, rem de qua loquuntur non esse domesticam humilemque sed sublimem & dignam. *Æquivocas* ac inverecondas effutiens phrasas, non potest non religionem ipsam opprobrio prostituere apud eos, qui levitate morum aut calumpniandi pruritu plus quam sincero virtutis valent studio. Sunt alia verba, quamquam haud inhonesta, tamen admodum trita & plebeja, ut *tædium* creent — v. c. *draga strå för någon* — *vråka* uti *sig* — *som man bådärfå ligger man* — *skjutsa verlden omkring*, cæt. innumera; conf. quoque GARVE *über d. charact. d. Bauren*; Neque tamen contra adtersum sermonem pertinent quævis urbanæ
fa-

facetiae & dictiones, quibus politiores utuntur homines.

§. 3. Post elegantiam stili, *ornatus* quoque ejusdem considerandus est, quem tam ad affectus concitandos quam benevolentiam auditorum comparandam necessarium esse, antea demonstravimus. Nisi enim stilius orationis supra vulgarem formam quotidiani, quamquam elegantioris, sermonis exsurgat, placere & flectere non potest oratio. Dignitas vero stili adesse debet non tantum in singulis verbis & sententiis, verum etiam in toto orationis complexu s. compositione; Verborum ornatus venit ex *Tropis* & *Figuris*; Sententiarum sive dictionum ex *sublimitate* & *imaginibus*; Totius orationis demum ornatus ex *nexu*, *copia* & *harmonia* omnium partium. *Troporum*, *figurarum* (Schematum) & *Imaginum* naturam jamjam exposuimus Cap 10. 11. Sine his stilius evadit sterilis, frigidus & infructuosus. *Sententiarum* inoleum nunc delibabimus, quatenus stilum ornatorem reddunt; Pertinent quidem tam ad docendum quam delectandum; delectandi tamen consilium palmarium esse videtur. Acutas quippe orationi inspergere sententias, majorem excitabit apud auditores attentionem voluptatemque, qua erecti promptiores se præbunt ad argumenta ipsa meditanda; immo diutius memorie hærent hæc lumina orationis, quam longa argu-

gumentorum series; quare etiam popularis omnis ævi sapientia in proverbiiis gnominis- que sita fuit & comprehensa. Quis sententiosa dicta: *ut sementem feceris, ita metes — esse quam videri melius, — gloria sequi, non appeti debet, — obsequium amicos, veritas odium parit, — virtus sola nobilitat*, cæt. ad vitæ ipsius usum non refert? Sit autem sententiarum usus *temperatus*, ne nimis exaggerentur & totam impleant orationem, unde contrarii prorsus exoriantur effectus, tædium, molestia, perturbatio; Sit *nativus*, non affectatus, quippe lulum ingenii cito animadvertunt auditores; sit intime *conjunctus* cum materiæ ipsius *dignitate*, adeoque *sublimis*; historicæ quippe aut vulgares res sublimem & sententiis refertum non patiuntur stilum, sed vulgarem & simplicem. Sententias ergo Biblicas imprimis adhibere debet concionator, quales in Proverbiis Salomoneis, sermonibus Christi, & scriptis Paulinis frequenter leguntur. In ipsa denique *compositione* orationis quid attendere debeamus, melius ex exemplis & usu quam præceptis discitur. Ita enim argumenta omnia & motiva tropis, schematibus cæterisque partibus ornatus innexa esse debent, ut stilus *æquabilis* & *sibi constans* videatur. Si in eodem argumento jam humilis & depressus, jam sublimis & magnificus regnat dicendi modus; si nulla *harmonia* inter omnes con-

conspicitur partes, si *copiosus* non fuerit stilus, ubi rerum ubertas vel gravitas copiam exposcat, an ornata dicetur oratio? Tantum tamen abest, ut tautologias ineptas, aut monologiam commendemus, ut potius copiam omnem ac varietatem stili ex rerum natura, affectuum vi & ingenii felicitate oriundam putemus. Ut ergo omnia complectamur verbo, universus stilus tum demum ornatus audit, cum *figuratus*, *efficax* (patheticus), *sublimis*, *copiosus* & sibi constans, atque *harmonicus* sit.

§. 4. Quod reliquum est, nisi *aptus* fuerit stilus oratorius, frustra cæteras illius laudes in auditorum usum commendabis. Unumquodque vero genus materiæ dicendæ, diversam postulat elocutionem. Historicæ narrationes ac expositiones in universum quidem simplicem amant stilum nullisque coloribus interstinctum, sed ubi illustrata Religiois ejusque statoris, Christi, sunt enarranda, festivior sublimiorque incedat oratio necesse est. Dogmaticæ veritates argumentis potius quam figuris, morales autem ac patheticæ figuris, exemplis, imaginibus sunt enunciandæ; Immo in utroque genere delectus rerum ac verborum regnabit, perinde ac omnibus æsthetice in artibus expositio apta esse debet. Altera ratio aptitudinem suadens, est diversus auditorum habitus. Concinnas quippe & exactiori arte
ela-

elaboratas sententias, formas, imaginesque plebs raro percipit, neque vim earum assequitur. Contra vero nimiam simplicitatem & popularitatem cultioris sortis homines non ubique ferunt, quin delasatos semet inde sentiunt. Quoties igitur orationes coram illustriori auditorio habentur, stilus quoque ornatorem induat oportet formam. Raro tamen aut nunquam evenit, ut omnes auditores elevati adeo sint ingenii iudiciiue, ut solummodo ad eos respicere debeat concionator, nullam rudioris agens curam plebis. Mixtis auditoribus, mixtus & quidem apte compositus stilus est adhibendus; Id vero omne non regulis sed usu discitur.

§. 5. Ex ipso verborum delectu & compositione orationis enascitur harmonia, quam *numerum oratorium* appellant. Quum enim multa vocabula ad sonum rerum sint formata; & ad exprimendum quemcunque affectum fere sua pertineant verba, ut usus docet familiaris, sollicite ergo caveatur, ne ineptis verbis affectuum lædatur vis. Præter hanc vero *harmoniam* verborum, multum quoque ad numerum oratorum confert *periodorum* iusta ratio, in quibus & nexus idearum continuus & membrorum omnium verborumque se invicem excipientium ordo & velut circuitus conspicitur. "Fœlicissimus enim, ait QUINTILIANUS, sermo est, cui & rectus ordo

do & apta junctura & cum his numerus opportune cadens contingit."

CAP. XIII.

De Pronuntiatione,

§. 1. Ut certum est, nullam ideam vivide aliis sine interveniente sermone, aut vocis usu, communicari posse, hominesque in quotidiana vita sermocinandi omnem artem & ad necessitates suas mutuas sublevandas & favitatem quandam externam componere, ita etiam operam dabit Orator, ut externos suorum auditorum sensus voce sua & declamatione afficiat; nulla enim veritas animum persuadere potest, nisi auribus bene excepta fuerit. Proinde magnam hanc declamandi peritiam salutarunt veteres, exquisitissimo & ad naturam accommodato modo præcipientes, quid in hoc genere Oratori observandum esset. Quorum præcepta, in multis licet ad concionandi methodum, utpote simpliciore, non semper attemperanda, plerisque tamen in calibus proficua nostratibus judicentur oportet.

§. 2. Generalia primum vocis requilita, duplici de ratione sunt consideranda. 1) In ipsa *Qualitate vocis*. Docet vero ipsa natura, vocem, qua pronuntianda sit concio sacra,
de

debere *claram*, distinctam, puram, adeoque non balbutientem, raucam hæsitantemque esse: sed si vitium hoc naturale fuerit, emendandam; dein *flexibilem*, "quam intendere, submittere, variare pro rerum & verborum varietate facile valeamus" — *Suavem*, ne aures auditorum asperitate vocis offendamus; — *Naturalem, æquabilem & constantem*, ne spiritum retrahendo interrumpamus. res ipsas. 2) In *Quantitate* vocis evitanda est nimia exilitas. *Grandis & alta* sit pro multitudine auditorum, *citatiox* aut *moderatiox*, prout affectus requirit. Nimia tamen tarditas sive celeritas in omnibus sermonibus sive publice sive privatim pronunciandis tædium movet; Sic quoque nimis elata vox aures fere conturbat. Qui enim vocem suam ad decentiam & auditorum habitum non rite modulari sciunt, neque curant quid quovis loco ad sensa animi exprimenda aptum sit, pessime rem agunt. Quantitas ergo vocis non semper eadem, i. e. monotonica, nec dura, rustica, intonans esse debet, sed *varia* pro rerum argumento attemperata. Historicus quippe stilus & dogmaticus leniorem requirit vocem, patheticus fortiozem, paracleticus submissam. In precibus qui extollit vocem, parum modeste agit. Cæterum in omni declamatione observent concionatores, rem sacram penitus a nimia illa exacti-

tudine abhorrere, quam profani oratores tam studiose sectabantur.

§. 5. In usu & conformatione omnium partium orationis Sacræ hæc teneat Orator sacer, ut postquam submissiori voce initium fecerit a precibus, ad Deum directis, Exordium aliquanto altiori & distincto modo proferat, habita ratione auditorum, qui ad attentionem excitandi sunt; Neque fortior & elatior sonus adhibebitur, nisi festiva & magnifica sit res, a qua incipiat. Textus ipse sacer tardiori voce prælegendus, quia reverentia Divino verbo debita læderetur, si citato quodam cursu properaret Orator. Propositio itidem tardiozem amat declamationem, ut memoriæ suæ melius insigere eandem possint auditores. Nec male agitur, si interdum Propositio repetatur. Hinc vero cum ad demonstrationem proceditur, æquabilem servet modum Orator, distinctius tamen argumenta quævis propositurus; etenim qui placida mente veritates maxime salutares meditari & scrutari cupiunt auditores, remoram haud exiguam sibi objectam invenient, si citatim easdem pronuntiaverit Orator. Ubi elencho quodam arguendi sunt errantes, varius inducatur objectionibus & responsionibus tonus, ut has ab illis rite discernere valeant omnes. Pathetico autem in genere, si ve ad flectendum si ve castigandum adaptando, elatior jam increascit pronuntiandi ratio,
mi-

minacia minacibus, tristia tristibus, fortia fortioribus exprimere gestiens verbis. — Hinc quoque vulgatissimum esse in concionibus reperimus, ut usus & applicatio, quasi ultima orationis pars, imprimis gravi & pathetico declametur tono. Atque prout quisque bene institutus, ac nobili animatus affectu fuerit, variam modulandæ vocis artem, ex propria observatione ac praxi plus quam ex regulis ediscet.

§. 4. Nonnullas tandem addamus cautiones: 1) Ne naturalem ac sibi familiarem tonum deferant concionatores, temere alios imitaturi. Exquisitum enim imitandi studium raro placet aut placere potest in suggestu sacro, quanquam in histrionibus optima sit laus. 2) Ne incidant in monotoniam, sed nec omnem flexibilitatem vocis a scenicis mutuentur, quod e diametro contrariatur dignitati orationum sacrarum. 3) Ubi vitia quædam naturalia perspecta fuerint, sollicita emendentur exercitatione. 4) Antequam ad publicam declamationem quis accedat, privata sæpius ponat tirocinia in perlegendis ac pronuntiandis optimorum Oratorum exemplis. Juvabit quoque sincerissima amicorum expectere judicia, ne sibi ipsi indulgere aut assentari perperam advelcat novus Orator. Trahit enim sua quemque voluptas.

§. 5. De recitandis ex memoria concionibus & arte quadam Mnemonica necessario
ex-

excolenda, ut aliquid moneamus, clarum esse arbitramur, plus ad commovendum valere conciones memoriter pronuntiatas, quam quas ad scriptas enarrantur litteras; siquidem liberior vix poterit exoriri ac promoveri affectuum exprimendorum potestas, quam si declamatio peregratur ad memoriam. Quem morem constanti usu servarunt Antiqui Oratores, bene animadvertentes, nullam vim ad persuadendum habere orationes, nisi libero spiritu & ad auditores accommodata fluere quasi ac permanere. Hinc quoque adminicula quædam mnemonica sollicitè excogitarunt memoriæ adjuvandæ causâ, in quibus associationem idearum fundamenti loco positam esse liquet. Quamquam verò non eadem sit nostrarum concionum ratio, ac antiquarum, utpote longiorum multasque per horas pronuntiandarum; magni tamen refert, etiam in brevioribus illis sanum istiusmodi servare morem, a quo recedere non nisi extrema urgente durioris naturæ necessitate licebit. Advescant ergo sacri præcones jam inde a primis concionandi initiis, memoriam suam, non quidem serviliter, sed liberius colere, exercere, acnere; Discant res quasvis morales & abstractas cum sensibilibus rerum & locorum momentis adsociare; disponendi & ad justum ordinem argumenta sua exigendi officio nunquam non assidue in hæreant; elaboratas demum orationes suas sæpius

pius repetendo, meditando, alta voce recitando percurrant, ut ab ipsa phantasia sensuumque audiendi & intuendi confociata manu fortiora arripiant reminiscendi instrumenta; nec ulli parcant in hoc genere labori & exercitationi. Cæterum dignus qui perlegatur locus de memoria, in Quintiliani *Instit. Orat.* Lib. XI cap. 2.

CAP. XIV.

De Actione Oratoria.

§. 1. Quam necessaria sit membrorum & gestuum corporis apta ad animi sensum exprimendum conformatio satis superque inde patet, quod ex communi hominum experientia animus non modo artissime sit cum corpore connexus, verum etiam sensus suos & affectus vehementiores externis signis semper prodere soleat. Neque tantum affectus omnes quendam motum & gestum corporis secum ferunt, sed habet quoque tranquillitas animi status in ipsa rei demonstratione & argumentorum elocutione id sibi privum, ut corporis forma inde quodammodo temperetur. Sub meditatione quidem abstrahere semet videtur animus ab influxu corporis, cum vero ea quæ meditati sumus, aliis communicare volumus, ac vivide ante oculos sistere, non amplius

plius manent corporis membra immota, sed una cum voce exferunt sese in actū. Si enim absque sono articulado sermonis interdum, ope signorum externorum, sensa sua vivide quasi depingere possint ac soleant mimici, tanto major erit vis signorum voci addita. Nullum ergo est dubium, quin Orator Sacer quivis de actione debeat esse sollicitus, ne vultu ejus aut cæteris gestibus, male compositis, lædatur & infringatur orationis consilium.

§. 2. In omni vero actione tria potissimum observentur momenta, quod scilicet *emendata* s. elegans, *ornata*, atque *apta* sit. *Elegantia* & decentia actionis in eo consistit, ut naturales, simplices, perspicuos & dignos induamus gestus, quales homines in honestiori convictu exferere solent; adeoque vitandum, ne caput nimis rigidum aut crebra commotione concussum, oculos compressos sive nictantes, os tumidum sive rictu deformatum, vultum tristem & asperum, manus huc illuc vibratas aut plane immobiles, nec demum totum corpus vacillans, immotum sive inclinans ad alterutram partem sistamus conspicienda. Hæc enim & aliavitia, saniori omni contraria gustui, non possunt non attentionem auditorum ac benignam intervertere opinionem. Ubi vero modestia & cæteræ virtutes in vultu, ore ac gestibus elucent, promptos semet præbebunt qui audiunt, immo reverentiæ quodam sensu affectos.

Ornatus sive patheticus gestuum habitus quoque consideretur oportet. Etenim, quamquam minime commendamus histrionicam actionem & gesticulationem, quippe quæ a religionis materie & dignitate quam longissime abhorreat, atque ad risum movendum accommodata sit, non omnem tamen corporis positionem aut gestuum motum indifferentem & affectibus animi exprimendis æque idoneum esse, evidenter patet. Naturæ scilicet humanæ reclamaret, qui verba & gestus animi sensibus exæquari non postularet ab Oratore Sacro, sed fusque deque haberet, quomodo orationes publice proferantur. Habent vero affectus omnes & mores Oratoris propriam sibi actionem, quasi per naturæ leges præscriptam, cui renuntiare non convenit. In admiratione & stupore manus sursum tollere, in metu quovis & tristitiæ sensu pallefcere, sub læticia hilarem induere vultum, præ modestia & verecundia oculos demittere, & quæ reliquæ semet exferere solent signa, familiarissima hominibus sunt & fere connata. Hæc igitur signa tum animadvertat tum imitetur orator Sacer, qui flectere alios voluerit, nisi machinæ instar, immobilem se sistere præoptaverit.

Apta demum sit actio universa, h. e. pro dicentis ipsius, auditorum, loci ac temporis, materiæ dicendæ & affectuum ratione definita. Senes non eadem ornat vivacitas gestuum, quæ juvenes, nec juvenum est, gra-

gravitatem senum imitari; rudiores plebem non afficit mitior illa comitas in perstringendis vitiis, quam politiores homines jure quodam expectant, sed severior adsit, nec tamen immoderata, gestuum conformatio. Cæterum experientiam, optimam magistram sequantur concionatores. Breviter ergo monebimus: 1) Ut abstineant semet oratores a nimia politiorum hominum consuetudine & affectatione. Quod enim in vulgari consortione tolerari & laudari nonnunquam solet, in fuggellu sacro nauseam movebit. 2) Ne præter naturæ suæ habitum alios imitentur, peregrinos gestus sibi adsciscendo; Naturam si expellas surca, tamen usque recurrit. 3) Ubi vero exstantiora fuerint naturæ vitia, nulla arte corrigenda, melius erit, ab Oratoris provincia desistere, quam populo velut spectaculo semet exhibere.

Perorationem tandem, ultimam hanc orationis partem, in usu & applicatione sitam, non penitus hoc loco præterisse convenit. Quemadmodum vero origo ejus s. causa non quidem ab extrema quadam concludendæ orationis necessitate, sed a decentia potius atque audientium statu vario repetenda est, ita eam secum feret hæc ipsa ratio utilitatem, ut siue uno quasi obtutu totam orationis summam nexumque, brevi sub enarratione, perspicere, siue ad affectus commoveri possint auditores. Quod utrumque genus,

ἀνακεφαλαιωσις, *repetitio rerum* & το παθητικόν, eatenus quoque perutile est, ne abrupta nimis videatur orationis pertextæ tela. De concionibus ergo Sacris, rite concludendis, hæc breviter monuisse juvabit: 1) Commendatio omnis propria lausque, in quam profani Oratores haud raro descendere solent, nullo modo locum, nisi fortassis in Valedictoriis Funebribusque obtinet orationibus; 2) Prout materia dicendi fuerit historica, didactica, pathetica, varia quoque suboritur perorandi ratio. In *analytica* & *historica* concione nulla ferme rerum repetitione, sed practica applicatione opus est; *Didactica* vero & *synthetica* concio propter ubertatem rerum & argumentorum, tum brevem harum partium requirit enumerationem, tum quoque practicam admonitionem; *Patheticum* autem genus, utpote totum affectibus commovendis consecratum, uberiori non eget studio, nisi quod gravissima in fine orationis resumantur incitamenta. 3) Vulgatissimum morem applicandi orationem pro diverso auditorum statu, siue sinceri & probi fuerint, siue impænitentes & impii, tanto magis (cum delectu tamen) retinendum putamus, quanto certius religionis consilium sit, emendare. 4) Sufficit sæpius colophonis loco apponere gravem quandam S.S. sententiam, hymnum aut vota, in quibus auditorum emoti animi haud sine summa tranquillitate subsistere possunt.
